

MONIKA WALUŚ

Centrum Studiów Mariologicznych UKSW Kolbianum
Niepokalanów – Warszawa

DRUGA TAJEMNICA FATIMSKA

Kult Niepokalanego Serca Najświętszej Maryi Panny

Zjawienie się Najświętszej Maryi Panny w Fatimie przyniosło trzy tajemnice powierzone dzieciom fatimskim. Pierwsza z nich odnosi się do antropologii i eschatologii, trzecia zapowiada wydarzenia z przyszłości Kościoła. W sensie ścisłym tylko druga tajemnica dotyczy mariologii – przedstawia znaczenie nabożeństwa do Niepokalanego Serca Maryi Panny dla ratowania grzeszników oraz nastania pokoju na świecie⁵⁰¹. Dla portugalskich dzieci była to zupełnie nowa forma pobożności oraz wezwanie do niepraktykowanej w ich otoczeniu duchowości oddania się Niepokalanemu Sercu Maryi. Dla obserwatorów wydarzeń w Lourdes jednym z argumentów za wiarygodnością objawień był fakt, iż Bernadetta umiała nazwać tytuł dogmatyczny Matki Bożej nieznanym w jej otoczeniu. Czy taki argument mógłby być uznany na ziemiach polskich?

W Kościele polskim pod zaborami kult Niepokalanego Poczęcia nie był nowością. Dogmat ogłoszony 8 grudnia 1854 r. przez Piusa IX został przyjęty przez katolików polskich jako dawno znana i powszechnie przyjęta prawda wiary, potwierdzana przez pieśni, modlitwy i kazania. Szczególnie pieśni wyrażały i kształtowały pobożność, rozpowszechniały rozumienie i interpretację prawd wiary o wiele skuteczniej i łatwiej niż trudno dostępne w czasie zaborów pobożne książki i medytacje. Pochwałę i kult Niepokalanego Poczęcia na ziemiach polskich jeszcze przed ogłoszeniem dogmatu potwierdza *Śpiewnik Kościelny, czyli pieśni nabożne z melodyjami*, owoc wieloletniej pracy duszpasterskiej ks. Michała Mioduszeńskiego⁵⁰². Ten wyjątkowy

⁵⁰¹ Relacja siostry Łucji na ten temat została przedstawiona w 1941 r. w przesłaniu dla bp Leirii. Kwestie przepowiedni wojny, *vaticinium post eventum*, nie stanowią tematu niniejszego przedłożenia.

⁵⁰² *Śpiewnik Kościelny, czyli pieśni nabożne z melodyjami w Kościele katolickim używane, a dla wygody kościołów parafialnych przez x. M. M. Mioduszeńskiego zebrane*, Kraków 1838; zob. *Pastorałki i kolędy z melodiami, czyli piosenki wesole ludu, w czasie świąt Bożego Narodzenia po domach śpiewane, a przez x. M. M. M. zebrane (piosenki te w kościele śpiewane być nie powinny)*, Kraków 1843.

zbiór tradycyjnych hymnów oraz polskich pieśni, śpiewanych od dawna w katolickich kościołach i domach z okazji świąt i uroczystości, zawiera ponad sześćdziesiąt zachowanych pieśni maryjnych, większość z nich wychwala lub choćby wspomina Nieskałaną. Ukazywały one Niepokalane Poczęcie Matki Bożej jako znak najwspanialszej hojności i skuteczności łaski Bożej, która nie tylko podnosi z upadku winowajców, ale także chroni od zła i grzechu pierworodnego. Ta wielka moc miłosierdzia Bożego niosła pociechę i nadzieję, czyniąc Maryję radością całego stworzenia. Pieśni opisujące nieskałaność Panny wyrażają zachwyt pięknem i dobrem, wprowadzają w kontemplację Bożej mocy i piękna, wolności od zła. Tajemnicę Niepokalanego Poczęcia opisują pieśni poprzez wiele poetyckich skojarzeń, tytułów, analogii. Niepokalana jest przedstawiana jako Najjaśniejsza Jutrzenka, śliczna Lilija, nasze kochanie, czysta Panienska, czysta gwiazda, zwierciadło odbijające światło słońca; pięknnością i niewinnością góruje nad wszystkim, świętość nadaje Jej wyjątkowe dostojeństwo⁵⁰³. Pieśni konsekwentnie uczyły o wybraniu Maryi przed wiekami, określano Ją jako „pannę od wieku przejrzaną”⁵⁰⁴, przewidzianą przed stworzeniem pierwszych ludzi: „nim grzesznik Adam stanął po lewicy, w przejrzeniu Boskim jednaś po prawicy”⁵⁰⁵. Niepokalane Poczęcie pieśni opisywały, sięgając do paraleli starotestamentalnych, np. nazywano Najświętszą Pannę szlachetną Judyt, która „jadowitą węża głowę starła przy swem poczęciu, która nas pożarła”⁵⁰⁶. Śpiewając, wyznawano, że tak wielkie wybranie Maryi Panny dokonało się ze względu na Chrystusa, Panna została obdarowana ponieważ „owoc wyda, co z padołu płaczu chwały niebu przyda”⁵⁰⁷, podkreślano paradoks wybawienia Matki przez Jej Dziecko: „u Syna pierwej jesteś odkupiona, niżli stworzona”⁵⁰⁸. Często przeciwstawiano pierwszą, grzeszną matkę Osobie Najświętszej Panny; np. „co Ewa smętna straciła, Tyś przez Syna naprawiła – oknem stałaś się do nieba, smucić się nam nie potrzeba”⁵⁰⁹. Wierni, deklarując się w paru pieśniach jako „wygnańcy

⁵⁰³ Pieśń XI (*Witaj święta i poczęta niepokalanie*), w: *Śpiewnik Kościelny*, s. 189.

⁵⁰⁴ Pieśń IV (*Urząd zbawienia ludzkiego*), w: *Śpiewnik Kościelny* s. 12–13, Pieśń XI (*Witaj święta i poczęta niepokalanie*), tamże s. 189.

⁵⁰⁵ Pieśń XIV (*Zawitaj Córko Ojca przedwiecznego*), w: *Śpiewnik Kościelny*, s. 195; „zanim świat był jeszcze widzialny oku, Ona wtenczas wślawiona w Boskim oczywiście była wyroku, bez zmayı przeznaczona” Pieśń VIII (*Wzmocnij usta twoje wdzięczności pieniem*), *Śpiewnik Kościelny* s. 489.

⁵⁰⁶ Pieśń XIV, w: *Śpiewnik Kościelny*, s. 195, por. Pieśń II, tamże, s. 474–475.

⁵⁰⁷ Pieśń II (*Dopókąd na świecie*), *Śpiewnik*, s. 476.

⁵⁰⁸ Pieśń XIV, w: *Śpiewnik Kościelny*, s. 194.

⁵⁰⁹ Pieśń IX (*O Gospodze uwielbiona*), w: *Śpiewnik Kościelny*, s. 186–187; Pieśń X (*Wielbij*

Ewy”, wzywali litości Matki litościwej⁵¹⁰. Niepokalane Poczęcie ukazywano w sposób, który budził zachwyt i radość, jednocześnie nie tworząc poczucia dystansu czy Jej oddalenia od zwykłych ludzi, grzesznych i o słabej woli. Nieskalana Panna mogła być skuteczną Pośredniczką łask Bożych. Pieśni przedstawiają piękno Jej Osoby poprzez poetycki opis Jej stroju: „jak bogata z słońca szata, z gwiazd korona upleciona”⁵¹¹. Prawdziwe piękno Panny Najświętszej wyraża się w Jej Sercu, jest Ona „nieba ozdobą” przede wszystkim „pięknym serca swego składem”⁵¹².

Jednocześnie Niepokalane Poczęcie wyznacza nieprzekraczalną różnicę duchową i moralną między Matką Bożą a ludźmi: „zjadł nas i stargał lew grzech pierwszego, Tyś nie słyszała i ryku samego”⁵¹³. „Maryja najświętsza cnót wszelkich zwierciadło”⁵¹⁴ bywa w pieśniach ostro zestawiane z większością upadłego, grzesznego świata. Pieśni sugerują pragnienie upodobnienia się do Niej: „więc Cię sławiąc, błogosławiąc, Panno prosimy: niech czystymi, niewinnymi, zawsze będziemy”⁵¹⁵. Prawdziwi czciciele Niepokalanej to „lud Maryjański trzeźwy i pobożny, czysty, pokorny, a w zmysłach ostrożny, żyjąc w miłości i przyjaźni świętej dla swojej Pani bez zmayı poczętej”⁵¹⁶. Obecność Pięknej uświadamia wiernym, kim może być człowiek bliski Bogu; to dowód, że do natury ludzkiej nie należy grzech. Wzywanie Najczystszej, nienaruszonej przez jakiegokolwiek zło, „Zwycięzycielki szatana”, mocnej Panny stanowiło rękojmię obrony przed pokusami, upadkami i atakami wrogich sił. Pieśni chwalaące Niepokalaną zachęcały do zbliżenia się do piękna i dobra, odwrócenia od zła, rezygnacji z pesymistycznego skupiania się na niedoskonałym świecie i własnych wadach. Większość utworów dedykowanych czci Nieskalanej Panny pragnie wprowadzać wiernych w nastrój wdzięczności, uwielbienia Bożej mocy, wzmacniać wiarę w skuteczność łaski Bożej w życiu człowieka.

Ogłoszenie dogmatu przyczyniło się na ziemiach polskich do jeszcze większego zainteresowania tajemnicą Niepokalanego Poczęcia. Najwyższa świętość i nieskalaność Maryi nie budziła wątpliwości, powszechnie uznawano, że

cały świecie *Mary poczęcie*), tamże, s. 828.

⁵¹⁰ Np. „do Cię syny Ewy wołają, płacząc wzdychają wygnańcy”. Pieśń XIV (*Witaj niebios Królowa Pani*), tamże, s. 835; Pieśń VIII (*Witaj Królowa nieba*), tamże, s. 186.

⁵¹¹ Pieśń XVII (*Matko Niebieskiego Pana*), tamże, s. 199–200.

⁵¹² „Ty coś nieba jest ozdobą Twą ślicznością i osobą, pięknym serca twego składem” Pieśń IX (*O Najświętszej Maryi Pannie*), tamże, s. 634–635.

⁵¹³ Pieśń XIV (*Zawitaj Córko Ojca przedwiecznego*), tamże, s. 195.

⁵¹⁴ *Pieśń II (Dopókąd na świecie)*, tamże, s. 476.

⁵¹⁵ Pieśń XI (*Witaj święta i poczęta niepokalanie*), s. 190.

⁵¹⁶ Pieśń X (*O Najświętszej Maryi Pannie*), w: *Pieśni cerkiewne*, s. 638.

potwierdza ją Ewangelia poprzez słowa Anioła w czasie zwiastowania, ponieważ pełnia łaski oznacza brak grzechu. Przytaczano również akomodowane cytaty z Księgi Rodzaju, Pieśni nad pieśniami, Księgi Mądrości. Rozważając Niepokalane Poczęcie często podkreślano znaczenie tej tajemnicy dla soteriologii i antropologii.

Wielki misjonarz ludowy, ks. Karol Bołoz Antoniewicz, uczył pochwały Niepokalanie Poczętej śpiewem i słowem; jego pieśń „Chwalcie łąki umajone” jest popularna do dziś. Kaznodzieja uznawał nabożeństwo do Niepokalanego Serca Maryi za zainspirowane przez Nią samą jeszcze przed objawieniami fatimskimi⁵¹⁷. Zgodnie ze swym uwrażliwieniem pastoralnym ks. Antoniewicz wskazywał, że do czci Niepokalanej należy nie tylko podziw, lecz także staranie o zjednoczenie z Jej Nieskalanym Sercem pełnym miłości dla Boga i ludzi. Przyjęcie Niepokalanej jako Matki oznacza zgodę człowieka na bycie wychowywanym i kształtowanym według Jej Serca, porzucenie grzechów, nawet słabości, ćwiczenie się w Jej postawie, podążanie za Nią jako Przewodniczką do Syna. Ks. Antoniewicz łączył rozważanie Niepokalanego Poczęcia z przypomnieniem zobowiązań chrzcielnych wiernych. Grzech pierworodny zniszczył piękno i harmonię stworzenia, jednak objawienie prawdy o Niepokalanym Poczęciu Bożej Rodzicielki dowodzi planu Bożego odkupienia i podniesienia upadłej natury ludzkiej, Maryja „na zmazanie grzechu została bez grzechu poczęta”⁵¹⁸.

Jeden z pierwszych organizatorów nabożeństwa majowych w Krakowie, ks. Zygmunt Golian, akcentował zobowiązanie czcicieli Niepokalanej do wytrwałego kształtowania swego serca i postawy w życiu codziennym na Jej wzór, by poprzez upodobnienie do Niej zbliżyć się razem z Nią do Zbawiciela. Krakowski kaznodzieja ukazywał Niepokalane Poczęcie w perspektywie pneumatycznej, nieskalaną Matkę przedstawiał jako „najwspanialszą świątynię Ducha Najświętszego”, która nigdy nawet przez chwilę nie była „jaskinią ducha przeklętego”⁵¹⁹. Maryja od pierwszej chwili życia znajdowała się w mocy Uświęciciela i Poczieszyciela. Przeznaczając Maryję do przyjęcia Syna Bożego

⁵¹⁷ „Za Jej natchnieniem, za Jej błogosławieństwem, za Jej pomocą powstało między nami to nabożeństwo Sercu Jej Niepokalanemu poświęcone” Tenże, *Kazania i nauki ks. Karola Antoniewicza dotąd niedrukowane. Pamiątka pobytu jego w Krakowie w roku 1850–1851*, Kraków 1864, s. 35.

⁵¹⁸ Tenże, *Nabożeństwo majowe*, Kraków 1887, s. 17.

⁵¹⁹ Z. Golian, *Związek tajemnicy Niepokalanego Poczęcia*, w: *Kazania niedzielne i świąteczne ś. p. Ks. Zygmunta Goliana, św. Teologii Doktora, Prałata domowego Jego św. Papieża Leona XIII, radcy kurii biskupiej, misjonarza apostolskiego kanonika honorowego płockiego, proboszcza, obywatela i radcy miasta Wieliczki*, Kraków 1888, s. 165–166.

ciałem i duchem, Duch Święty odpowiednio przygotował Pannę do Jej nadzwyczajnego powołania ze względu na Chrystusa, dając Jej hojnie pełnię darów. Ks. Golian zachęcał, by piękno Niepokalanej przedstawiać jako inspirujący przykład duchowości, wzbudzać w czcicielach Maryi pragnienie upodobnienia do Najświętszej Patronki, tęsknotę za świętością i bliskością Boga. Podobnie na naśladowaniu cnót Niepokalanej Patronki układał program formacyjny Sodalicji Mariańskiej Panów ks. dr Jakub Górka, wykładowca Biskupiego Seminarium w Tarnowie; uznawał duchową pracę nad sobą w duchu maryjnym za konieczny warunek prawdziwego nabożeństwa ku Niepokalanej Matce Bożej⁵²⁰. Dogmat Niepokalanego Poczęcia uznawano więc jako przypomnienie o powszechnym powołaniu do świętości, zgodnie z wezwaniem biblijnym do naśladowania samego Jezusa oraz Jego Matki, najbliższej Mu w nieskalaności serca i życia.

Długo przed wydarzeniami w Fatimie na ziemiach polskich pod wpływem wiary w tajemnicę Niepokalanego Poczęcia powstało wiele wspólnot, stowarzyszeń i zgromadzeń zakonnych czynnych, które widziały w Pannie bez grzechu poczętej patronkę zaangażowania apostolskiego w świecie, np. Zgromadzenie Sióstr Służebniczek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanie Poczętej, (zał. bł. Edmund Bojanowski, 1850), Zgromadzenie Sióstr Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny (założone przez sł. B. Józefę Karską i bł. Marcelinę Darowską, 1857), Zgromadzenie Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej (zał. przez bł. Honorata Koźmińskiego i Rozalię Szumską, 1878), Zgromadzenie Córek Najczystsze Serca Maryi Niepokalanej (zał. przez bł. Honorata Koźmińskiego i Paulę Malecką, 1885), Zgromadzenie Małych Sióstr Niepokalanego Serca Maryi (zał. przez bł. Honorata Koźmińskiego i sł. B. Anielę Kostka = Godecka, 1888), Zgromadzenie Sióstr Wspólnej Pracy od Niepokalanej Maryi (zał. Franciszka Rakowska, 1910), i in. Duchowość tych wspólnot i formacja zakonna opierały się na przekonaniu o możliwości zbliżenia się do Boga poprzez Maryję, co rozumiano jako poznawanie Niepokalanej, oddawanie się Jej i posłuszne naśladowanie Jej życia. Jak podkreślał założyciel pierwszej wspólnoty zakonnej kobiecej pod wezwaniem Niepokalanej na ziemiach polskich, bł. Edmund Bojanowski, „przez te Reguły w ogólności swoje święte powołanie i działanie skreślając [...] cała się na służbę Najświętszej Bogarodzicy Dziewicy Maryi bez zmazy pierwородnej poczętej oddaje, pełna dziecińskiej czci, uszanowania, pobożności i miłości ku Niej, a żywot Jej najświętszy jego przezacne

⁵²⁰ J. Górka, *Cześć Maryi, czyli o pobudkach i środkach nabożeństwa do Najświętszej Maryi Panny*, Kraków 1907.

tajemnice myślą ciągle rozważać i sercem czule ogarniać i uczynkami pilnie naśladować, zawsze poczyta sobie za rzecz najświętszą i najważniejszą...”⁵²¹. Pomocą w poznawaniu Niepokalanej stawał się różaniec, ukazujący koleje życia i postawę Maryi, które czciciele starali się w sobie odzwierciedlać codzienną pracą duchową, to przekonanie potwierdziły objawienia prywatne, zazwyczaj ukazujące Nieskałaną razem z różańcem w ręku.

Przygotowaniem do wydarzeń w Fatimie w Kościele polskim stały się objawienia prywatne w Gietrzwałdzie w 1877 r. Najświętsza Panna przedstawiła się jako Niepokalanie Poczęta; polski kontekst przesłania wzmocnił znaczenie orędzia i sprzyjał jego popularyzacji⁵²². Tytuł Najświętszej Panny Niepokalanie Poczętej jako Matki mówiącej do dzieci po polsku rozpowszechnił się w szybkim czasie na ziemiach polskich ponad granicami zaborów, dokonało się wiele nawróceń i powstały nowe dzieła, np. Zgromadzenie Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej, odwołujące się wprost do objawień maryjnych w Gietrzwałdzie⁵²³. Późniejszą recepcję przesłania z Fatimy ułatwiała polskim katolikom pamięć o przekazanych wymaganiach Matki Niepokalanie Poczętej w Gietrzwałdzie – Piękna Pani wzywała do nawrócenia, pokuty, rezygnacji z nałogów, wytrwałej modlitwy różańcowej. Nauka o Niepokalanym Poczęciu była szczególnie bliska bł. Marcelinie Darowskiej, która zapisała kilkakrotnie doświadczenia mistyczne, zwłaszcza w uroczystość Niepokalanego Poczęcia, podczas adoracji Najświętszego Sakramentu i Komunii św. duchowej⁵²⁴. W oparciu o medytację tego przywileju Matki Bożej Darowska opracowała całą formację duchową zakonnic swej wspólnoty oraz dziewcząt, wychowanek szkół niepokalańskich oraz kobiet świeckich, żon i matek.

Jako doskonałą Przewodniczkę i Mistrzynię na drodze duchowej ku Zbawicielowi ukazywali Niepokalaną także biskupi polscy XIX w. i początków XX w. Jako wielki dar Boży dla Kościoła ukazywał Maryję bez grzechu poczętą św. abp Zygmunt Szczęsny Feliński. Podkreślał Jej wyjątkowe relacje z Osobami Trójcy Świętej, określał Ją jako święty przybytek, nieskałaną Arkę Nowego

⁵²¹ *Reguły Zgromadzenia Służebniczek*, s. 34n., J. Misiurek, *Historia duchowości*, t. 2, s. 221

⁵²² Polski charakter objawień wzbudzał niechęć władz zaborczych, jednocześnie wzmocnił zainteresowanie polskich katolików. Zob. A. Weichsel, *Objawienia Matki Boskiej w Gietrzwałdzie dla ludu katolickiego*. Przedruk wydania z 1883, s. 37.

⁵²³ M. Grunt, *Sposób życia Sióstr Służek w świetle ich pierwotnego prawodawstwa*, w: *Formy życia konsekrowanego w Rodzinie Honorackiej*, red. T. Płonka, Sandomierz-Zakroczym 2009, s. 223–276.

⁵²⁴ M. Chmielewski, *Tajemnica Niepokalanego Poczęcia w doświadczeniu mistycznym bł. Marceliny Darowskiej*, w: *Niepokalana Matka Chrystusa*, red. K. Kowalik, K. Pek, Częstochowa – Lublin 2004, s. 87–100.

Przymierza, „Naczynie wybrane, w którym Ojciec miał znaleźć najwyższy objaw swej mądrości i najwierniejszy wizerunek doskonałości swoich, Syn Boży – przeczyste źródło, z którego miał czerpać żywioły człowieczeństwa swego, a Duch Święty najmiłszą i najwierniejszą oblubienicę swoją”⁵²⁵. Rozważając przygotowanie Matki Bożej do Jej powołania abp warszawski uczył, że trzeba czystego, otwartego serca, by przyjąć Zbawiciela. Zalecając odprawianie nabożeństwa majowego w diecezji warszawskiej, zachęcał do codziennego rozważania cnót Nieskalanej Maryi, Jej życia dla Jezusa i z Jezusem, by kształtować własne serce na Jej wzór. Nabożeństwo do Niepokalanej i Jej Nieskalanego Serca zalecał także św. abp lwowski, Józef Bilczewski. W Niepokalanie Poczętej, wolnej od grzechu i mocnej w wierze, widział szczyt i pełnię możliwości człowieka bliskiego Bogu; cała Trójca Święta zbliżyła się do Niej i zjednoczyła z Nią tak dalece, jak to było możliwe, nie naruszając jednocześnie wolności i tożsamości ludzkiej⁵²⁶. Św. abp Bilczewski, zgodnie z wydarzeniami opisanymi w Ewangelii, mocno akcentował dynamikę świętości Przechystej, która stale rozważała słowa Syna Bożego i współpracowała z łaską Bożą. Ten obraz Matki Bożej, całej świętej i jednocześnie coraz bardziej bliskiej Sercu Zbawiciela odpowiadała duchowości katolickiej i prawosławnej, była jednak odległa od znanych na Ukrainie wizji kalwińskich; lwowski arcybiskup i profesor teologii podkreślał wielokrotnie aspekt synergii, ukazując wolność i godność Pierwszej Wierzącej. Te rozważania umożliwiały mu rozwinięcie charakterystycznych dla niego wątków antropotypicznych i poszerzały perspektywę duszpasterską. Zgodnie z wrażliwością XIX arcybiskup ukazywał niepokalaność Najświętszej Panny jako zaproszenie do wiary w moc łaski w człowieku i wezwanie do pracy nad sobą, mocną zachętę do naśladowania Panny najwspanialszej z wszystkich świętych. Niepokalaność Najświętszej w nauczaniu Bilczewskiego nie oddzielała Jej od ludzi, lecz wskazywała dobitnie na możliwości natury ludzkiej wspieranej miłosierną łaską. Niepokalane Poczęcie było więc początkiem Jej drogi duchowej, trudu podążania za Synem, słuchania Go i naśladowania, zbliżania Serca ku Jego Najśłodszemu Sercu. Świętość czystej Matki wzrastała wraz z poznawaniem i zbliżaniem się do Syna, ponieważ starała się być zawsze Naśladowczynią Jego cnót. Rozważając stale rosnącą świętość Niepokalanie Poczętej Panny arcybiskup lwowski wskazywał, że celem wysiłków ludzkich jest nie tylko usprawiedliwienie i unikanie grzechu, ale ciągłe podążanie ku

⁵²⁵ Z. Sz. Feliński, *Nabożeństwo majowe z pieśni i rozmyślań*, s. 17–18.

⁵²⁶ J. Bilczewski, *List pasterski o czci Najświętszej Panny*, w: *Księga Pamiątkowa Maryanska ku czci pięćdziesięciolecia ogłoszenia dogmatu o Niepokalanym Poczęciu Najświętszej Maryi Panny*, Lwów – Warszawa 1905, s. 17–35.

Bogu, ku coraz większej świętości⁵²⁷, na trudnej drodze maryjnej: „przeszła Ona obok Syna przez całe życie wszystkim tylko dobrze czyniąc, obok Niego i razem z Nim odbyła też całą drogę krzyżową, nad wszystkie cierpienia mocniejsza, prawdziwa Matka Bolesna i Pani nasza Zwycięska”⁵²⁸. Także św. bp przemyski Józef Pelczar wskazywał, że „Niepokalana Maryja Panna jest cudem łaski – wzorem i mistrzynią doskonałości”⁵²⁹, którą należy kochać, czcić i naśladować w życiu chrześcijańskim, do czego wzywał szczególnie siostry zakonne i duchownych. Gorące nabożeństwo do Niepokalanej uznawał za konieczne w pracy duchowej. Orędownikiem czci Niepokalanej był także sł. B. bp piński Zygmunt Łoziński. Wskazywał on przede wszystkim na zobowiązania płynące z przyjmowania Niepokalanej jako Matki i Królowej w życiu wiernych, Kościoła, całego narodu. Szacunek wobec Niepokalanej nie może wyrażać się tylko poprzez deklaracje, pochwały, modlitwy i wezwania; bp Łoziński wskazywał, że uznanie autorytetu Przenajświętszej, która jest przeciwniczką grzechu, powinno oznaczać nawrócenie serca i poddanie go Jej Synowi, ponieważ tak zrobiła właśnie Ona⁵³⁰. Maryja nigdy nie skalała siebie samej myślą ani uczynkiem przeciw Bogu, dlatego Jej czciciele, posłuszni Jej woli, winni odrzucać grzechy ciężkie i lekkie, jako obrazę Syna i Matki. Cześć Niepokalanej oznacza więc stałą czujność serca, wytrwałość w powstawaniu z grzechów, pragnienie spowiedzi, posłuszeństwo Słowu Bożemu na Jej wzór.

Wpływ duchowości opartej na rozważaniu Niepokalanego Poczęcia Maryi Panny widoczny jest w pismach źródłowych większości polskich żeńskich zgromadzeń założonych w XIX w., nawet jeśli ich nazwa i predykaty nie wskazują na duchowość opartą o dogmaty maryjne. Kult Niepokalanej Poczętej rozwijał się mocno zwłaszcza w zgromadzeniach franciszkańskich, zwłaszcza honorackich. Bł. Honorat Koźmiński mocno podkreślał zarówno dar Boży dla Najświętszej, jak Jej współpracę z łaską darmo daną; niepokalaność Maryi nie może być sprowadzona tylko do braku grzechu. Panna przyjęła Boże obdarowanie i sama również je rozwijała poprzez wiarę, modlitwę, czyny i postawę wobec kolejnych wydarzeń⁵³¹. Ta rosnąca świętość Nieskalanej stała się inspiracją duchowości i formacji dla kilkunastu zgromadzeń honorackich.

⁵²⁷ W nawiązaniu do 2 Mch 3,20–21, zob. J. Bilczewski, *Listy pasterskie, odezwy*, t. III, s. 49.

⁵²⁸ Tamże.

⁵²⁹ J. Pelczar, *Życie duchowne, czyli doskonałość chrześcijańska według mistrzów duchownych*, Kraków 1881, s. 20.

⁵³⁰ Z. Łoziński, *Rozważania majowe dla duchowieństwa*, Poznań – Warszawa – Wilno – Lublin 1927, s. 346–353.

⁵³¹ H. Koźmiński, *Na uroczystość Niepokalanego Poczęcia Niepokalanego Poczęcia Najświętszej Maryi Panny*, w: *Wybór Pism O. Honorata Koźmińskiego*, t. 1, Warszawa 1981, s. 221n.

Pierwsza z polskich założycielek zgromadzeń żeńskich czynnych XIX w., bł. Angela Truszkowska, od początku istnienia wspólnoty felicjanek wprowadziła kult Niepokalanej i Jej Serca, przekazując go siostronom w aktach oddania, modlitwach i swym nauczaniu. Wspólnota zakonna została założona w roku ogłoszenia dogmatu Niepokalanego Poczęcia, a Dziewica Niepokalana stała się szczególną patronką i opiekunką zgromadzenia felicjanek. Truszkowska mocno przypominała, że wolność Nieskalanej od grzechu pierworodnego nie oznaczała wolności od skutków grzechu, które Boża Rodzicielka musiała zność podobnie jak inni ludzie. Ta świadomość trudu życia Matki Bożej nie była częsta w XIX w., niekiedy zakładano np. wszechwiedzę Maryi, która miałaby od chwili zwiastowania, niejako z wiedzy wlanej, znać całkowicie przyszłość i wszystkie wydarzenia, jakie spotkają Ją i Syna Bożego w życiu; uważano, że taki przywilej podkreślałby godność Najświętszej Panny. Bł. Angela zgodnie z przekazem Ewangelii podkreślała trud powołania Maryi, wysiłek Jej wiary, godny naśladowania przez Jej czcicieli. Niepokalana zachowała wiarę, nawet nie rozumiejąc woli Bożej, nie pojmując niekiedy słów samego Jezusa, zachowywała je wszystkie w Sercu i rozważała ciągle na nowo. Życie Nieskalanej, jak uczyła Truszkowska, oświeśla drogę wszystkich powołanych, którzy starając się o serce czyste i wolne mogą za Jej wzorem przyjmować w duchu wiary swą drogę do Chrystusa⁵³². Służki Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej, założone dzięki inspiracji i wsparciu bł. Honorata przez Rozalię Szumską wprost odwoływały się do dogmatu Niepokalanego Poczęcia oraz objawień w Gietrzwałdzie. Jako cele zgromadzenia pierwsze ustawy wskazywały szerzenie chwały Bożej poprzez naśladowanie Najświętszej Panny, Jej życia pracowitego i ukrytego, zachęcanie ludzi przykładem i słowem oraz modlitwę różańcową. Już podczas przyjęcia do postulatu wskazuje się na powołanie i zobowiązanie do poznawania życia Matki Niepokalanej oraz służby na Jej wzór⁵³³.

Założycielka sióstr dominikanek, sł. B. Kolumba Białecka, zalecała szczególne nabożeństwo do Niepokalanej oraz adorację w dniu uroczystości Niepokalanego Poczęcia Matki Bożej⁵³⁴, który traktowała jako dzień rachunku sumienia i decyzji o nawróceniu serca⁵³⁵.

⁵³² *Dedykacja dla siostry Marii Józefy Mikulińskiej*, w: *Wybór pism*, t. 3, s.170.

⁵³³ *Ceremoniał Zgromadzenia Sióstr Służek Najświętszej Maryi Panny Niepokalanej*, Mariówka 1980, s. 7.

⁵³⁴ *Konstytucje Sióstr Dominikanek III Zakonu*, Lwów 1888, s. 117–188.

⁵³⁵ „O Jezu najmiłosierniejszy! Niech Uroczystość Niepokalanej Twej Matki będzie epoką szczerzego nawrócenia się mego do Ciebie i do Niej” K. Białecka, *Natchnienia duchowne*, s. 67.

Św. Urszula Ledóchowska, założycielka Zgromadzenia Sióstr Urszulanek Serca Jezusa Konającego, wskazywała na Niepokalaną jako Nauczycielkę, Mistrzynię, Matkę wychowującą dzieci według swych wartości, upodobań i pragnień. Urszula Ledóchowska wskazywała, że osobą najbliższą Jezusowi była właśnie Panna wolna, której grzech nie przeszkadzał w rozważaniu woli Bożej, nie zaciemniał światła Bożej prawdy. Serce Jezusa Konającego rozumiała tylko Matka pod krzyżem, tylko Ona była dla Niego pociechą. Św. Urszula zalecała naśladowanie Niepokalanego Serca Najświętszej Panny, by zbliżyć się do Najśladszego Serca Bożego⁵³⁶. Maryja, jak podkreślała Urszula, jest osobą najbardziej przygotowaną i kompetentną, by przyjąć rolę jako Przewodniczka, Wychowawczyni, Nauczycielka i Mistrzyni, właśnie Ona jest w stanie wskazać drogę, wspierać i towarzyszyć, prowadząc do Jezusa poprzez słowo i życie⁵³⁷. Św. Urszula nie poprzestawała na ufnym wzywaniu pomocy i podziwianiu Niepokalanej Panny, przyjmowała Ją także jako Matkę wychowującą i uczącą dzieci. Podkreślała, że warto Niepokalaną poznawać, słuchać, uczyć się od Niej przyjmować Jej inspiracje i upodabniać się do Niej, by jak Ona przyjmować Jezusa. Najczystsza, nieskalana grzechem Matka ułatwia dzieciom dojrzewanie i wzrastanie na Jej wzór, a więc według woli Bożej⁵³⁸. Uznanie swej relacji z Maryją jako Niepokalaną Matką oznacza według św. Urszuli poważne zobowiązania; „Ona mi Matką, a ja Jej dzieckiem, Jakie są więc moje obowiązki względem mej Matki? Pierwszy obowiązek – kochać Maryję. Drugi – chwalić Maryję, a najważniejszy – naśladować Maryję”⁵³⁹. Duchowość urszulańska ukazywała Niepokalaną – obdarowaną ze względu na Chrystusa, całą oddaną Chrystusowi – przede wszystkim w perspektywie eklezjotycznej i antropologicznej, jako wzór życia najbliższego Bogu na ziemi i w niebie, inspirację duchowości oraz znak zwycięski, poświadczony Wniebowzięciem. Panna cała

⁵³⁶ „A chcąc prawdziwie kochać Boskie Serce, tak by miłość Wasza była dla Niego pociechą, kochajcie przez Serce Niepokalane Najświętszej Panny, naszej jasnej Gwiazdy Morza, która jasnymi swymi promieniami do Boskiego Słońca, do Najśladszego Serca Jezusowego, nas prowadzi” U Ledóchowska, *Pisma zakonne. Testament, Dyrektorium*, cz. I, Pniewy 2000, s. 14.

⁵³⁷ „Aktami cnót w rozmyślaniu ozdabiaj serce swoje, by Panu w nim dobrze było, i prosz Matkę Najświętszą, by sama zaprowadziła Cię do Stołu Pańskiego, by z tobą kochała Jezusa i z tobą się modliła” Tamże, „Ona nas najpewniej zaprowadzi do Boskiego Serca Jezusa” U. Ledóchowska, *Dyrektorium*, w: *Pisma zakonne*, s. 109.

⁵³⁸ „Ty, Maryjo, bądź moim wzorem, według którego życie moje chcę ukształtować. O Maryjo, obowiązkiem moim jest naśladowanie Twych cnót. I dlatego każdy szczegół, który podaje o Tobie Ewangelia, muszę starać się odczuć. Muszę zrozumieć Twą świętość, by zachęcić się do naśladowania Ciebie” U. Ledóchowska, *Rozmyślania dla sióstr urszulanek*, t. I, Łódź 1931 s. 508–509.

⁵³⁹ U. Ledóchowska, *Rozmyślania*, t. I, s. 502.

Boża w swym Poczęciu, cała Boża w swym życiu, stała się także cała Boża po zakończeniu ziemskiego życia.

Niniejsze wybrane przykłady czci Matki Bożej w tajemnicy Niepokalanego Poczęcia potwierdzają przekonanie świadków polskiej drogi maryjnej o wyjątkowym wybraniu i przygotowaniu Najświętszej Panny do Jej szczególnego powołania. Historia polskiej drogi maryjnej pokazuje, że niezależnie od prześladowań Kościoła katolickiego pod zaborami kult Niepokalanej rozwijał się jeszcze przed ogłoszeniem dogmatu o Niepokalanym Poczęciu oraz długo przed objawieniami maryjnymi w Gietrzwałdzie, Lourdes i Fatimie. Jeśli nawet niektóre ujęcia w świetle dogmatu oraz późniejszego nauczania Kościoła należało nieco zweryfikować, wiara w Niepokalane Poczucie Najświętszej Panny rozwijała się i prowadziła ku konkretnym dziełom pobożnym oraz kształtowaniu formacji duchowej na polskiej drodze maryjnej. Mimo że bulla papieska ujmowała prawdę wiary raczej w perspektywie chrystotypicznej, wielu przedstawicieli duchowości polskiej przyjęło sformułowanie dogmatyczne jako inspirację dla duchowości eklezjotypicznej.

Można zasadnie twierdzić, że przesłanie Matki Bożej o potrzebie nabożeństwa do Jej Niepokalanego Serca nie budziło na ziemiach polskich zdziwienia, nie odbierano go jako zupełnej nowości, raczej jako przypomnienie znanych już tradycji. Wiadomości o wydarzeniach i zaleceniach z Fatimy mogły trafić na podatny grunt w wielu środowiskach pobożnych na ziemiach polskich, jako uzupełnienie istniejących już form czci Niepokalanej Matki.